

ГТАХР 39.21.02, 06.81.23

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Р.Т. Искакова

география мамандығының PhD докторанты

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
email: rtiskak22@gmail.com

Мақалада Алматы қаласы халқының өмір сүру сапасының әлеуметтік-демографиялық мәселелері қарастырылған. Халықтың экономикалық және әлеуметтік көрсеткіштерінің бірі – өмір сүру деңгейі болып табылады. Қазіргі қоғамда әлеуметтік-экономикалық дамудың басты доминанты – адамның өмір сүру сапасы. Алматы қаласының өзінде әлі де болса денсаулық пен ұзақ жасау, табыс көлемі, жайлы өмір сүру, тұрғын үймен қамтылуы, ғылыммен айналысу, білім дағдыларын жетілдіру көрсеткіштері бойынша проблемалар бар. Сондықтан, елдің әлеуметтік-экономикалық әлеуетін көтеруде халықтың сапалық жағынан кешенді түрде сипаттау мемлекет немесе аймақ бойынша ғана емес, қала деңгейінде де анықтаудың өзектілігі туындап отыр.

Түйін сөздер: өмір сүру сапасы, адам әлеуетінің даму индексі, креативті экономика, ақылды қала, постиндустриялық қоғам, орталықсыздандыру (децентрализация)

Кіріспе

Қазақстан экономикалық өсу мен дамудың жаңа моделін құруда тек жаңа секторлардың дамуы ғана емес, сондай-ақ адам дамуының жаңа мүмкіндіктеріне назар аударуда. Адамның әлеуетін, білімін, дағдыларын және заманауи экономикаға қажет инновациялар әлеуетін дамыту үшін зерттеу, инновация, жоғары білім беру жүйесін нығайту арқылы Қазақстанның проблемаларды шешуге ерекше назар аударуы – өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі қоғамда әлеуметтік-экономикалық дамудың басты доминанты – адамның өмір сүру сапасы. Дәл осы жағдайды қала деңгейінде алсақ, қала дамуының процесі тек материалдық немесе экономикалық әлеуетті көтеру ретінде ғана емес, адамның мүмкіндіктерін кеңейту, яғни ұзақ өмір сүру мен салауатты өмір салты мүмкіндіктері, білім алуға қол жеткізу мүмкіндігі, көп жұмыс жасау мүмкіндігі тұрғысынан қарастыру. Себебі, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қала дамуының басты принциптерінің біріне қала халқының әлеуетін жатқызады. Қазіргі дүниенің дамуында адам ресурсының маңызы артып отыр. Сондықтан елдердің тұрғын халқының сапалық жағынан кешенді түрде сипаттауға мүмкіндік беретін көрсеткіш қажет. Осыған байланысты дүние жүзі бойынша 1990 жылдан бері БҰҰ жанындағы Даму бағдарламасы (БҰҰДБ) деп аталатын арнайы Халықаралық ұйымның енгізген әдістемесі бойынша есептелетін адам әлеуеті дамуының индексі (АӘДИ) қолданылады. АӘДИ көрсеткіші аталған өлшемдердің орташа арифметикалық шамасы түрінде алады. Оның шкаласы 0 мен 1 аралығында ауытқиды, неғұрлым АӘДИ көрсеткіші 1-ге жақындаса, соғұрлым адам әлеуетінің дамуы жоғары деп есептеледі.

БҰҰ жанындағы Даму бағдарламасы соңғы жылдары АӘДИ бойынша елдерді мынадай топтарға бөледі:

- көрсеткіші өте жоғары деңгейдегі (0,8 бен 1,0 аралығында) елдер;
- көрсеткіші жоғары деңгейдегі (0,670 пен 0,799 аралығында) елдер;
- көрсеткіші орташа деңгейдегі (0,470 пен 0,669 аралығында) елдер;
- көрсеткіші төмен (0,470-тен кем) елдер [1;79].

Аталған ұйымда (БҰҰДБ) «адам дамуының индекстері мен индикаторлары» атты 2018 жылғы қорытынды есебі берілді. Онда Қазақстан АӘДИ көрсеткіші бойынша 2017 жылы ең жоғары елдер тобына кірді (0.800), яғни 189 елдің арасынан 58 орынға тұрақтаған. Онда елдер төрт параметр бойынша бағаланды: өмір сүру ұзақтығы, білім алу мүмкіндігі (күтілетін оқу жылдары), оқудың орташа мерзімі, жан басына шаққандағы ЖІӨ көлемі. Рейтинг көшбасшылары: Норвегия, Швейцария мен Аустралия [2]. Дегенмен, бір ғана Алматы қаласының өзінде әлі де болса денсаулық пен ұзақ жасау, табыс көлемі, жайлы өмір сүру, тұрғын үймен қамтылуы, ғылыммен айналысу, білім дағдыларын жетілдіру көрсеткіштері бойынша проблемалар бар. Сондықтан, елдің әлеуметтік-экономикалық әлеуетін көтеруде халықтың сапалық жағынан кешенді түрде сипаттау мемлекет немесе аймақ бойынша ғана емес, қала деңгейінде де анықтаудың өзектілігі туындап отыр.

Бастапқы деректер мен зерттеу әдістері. Қазіргі дамыған постиндустриялық елдер «шығармашылық экономикасына» көшуде, кейде оны «креативті экономика» деп те атайды. Онда өндірістің негізгі факторы жаңа өнімдер жасауға қабілетті халықтың зияткерлік, шығармашылық белсенділігі болып табылады. Бұл көшудің негізгі мақсаты инновациялық орта қалыптастыру жолымен дамыған экономиканы құру. Бұл мәселелермен американдық социолог және футуролог Элвин Тоффлерден бастап, көптеген ғалымдар айналысты.

Қазір қалаларды дамыту жөнінде ғылымда, «болашақтың краетивті қаласы», «инновациялық қала», «ақылды қала» т.б. ұғымдар енген. Осы саламен Британдық маман, «Өмір сапасы және қалалық орта», «Мәдениет арқылы қалаларды қайта өркендету», «Креативті қала» сияқты қалалардың дамуы бойынша еңбектер жазған Чарльз Лэндри болды. Оның басшылығымен– Албаниядан Гонконгқа дейін, Жаңа Зеландиядан Мексикаға дейін қалалық жобалар жүзеге асырылды [3]. Географияда халықтың өмір сүру сапасын зерттеудегі рөлін алғаш рет американдық географ Д. Фрэйзер анықтаған болатын, ол адамның тіршілік әрекетіне қатысты көптеген мәселелерді географиялық өлшемдермен сипатталады деп тұжырымдады. Адамның өмір сүру деңгейінің түрлі үлгілерін, олардың бағалау көрсеткіштерін, реттеу механизмдерін жасаумен: Котлер Ф., Брю С.Л., Кейнс Д.М., С. Фишер т.б. айналысты.

Мақаланы жазуда Алматы қаласының Статистика және Білім беру департаментінің ресми мәліметтері, Алматы қаласының ресми сайттарының мәліметтері негізінде, салыстырмалы-географиялық әдістер пайдаланып, жүйелік статистикалық талдау жасалды.

Нәтижелері

Халықтың экономикалық және әлеуметтік көрсеткіштерінің бірі – өмір сүру деңгейі болып табылады. Жалпы алғанда, мұны халықтың өзіне қажетті материалдық игіліктермен және қызмет түрлерімен қамтамасыз етілуінің деңгейі деп атауға болады. Өмір сүру деңгейлерін өзара салыстыру үшін әдетте жан басына шаққандағы ЖҰӨ көлемі, тұтыну бағаларының индексі, тұтыну құрылымы сияқты экономикалық көрсеткіштерімен қатар, адамдардың өмір жасының ұзақтығы, туу мен өлім коэффициенттері, сәби өлімінің деңгейі сияқты әлеуметтік-демографиялық көрсеткіштер қажет.

Алматы қаласы дамуының әлсіз жақтары мен даму мүмкіндіктерін анықтай келе, халқының өмір сүруіне әсер етуші проблемаларды төмендегі SWOT-талдау ретінде көрсеттік.

Сурет 1 – Алматы қаласы халқының өмір сүруіне әсер етуші факторларға SWOT-талдау (автордың құрастыруымен)

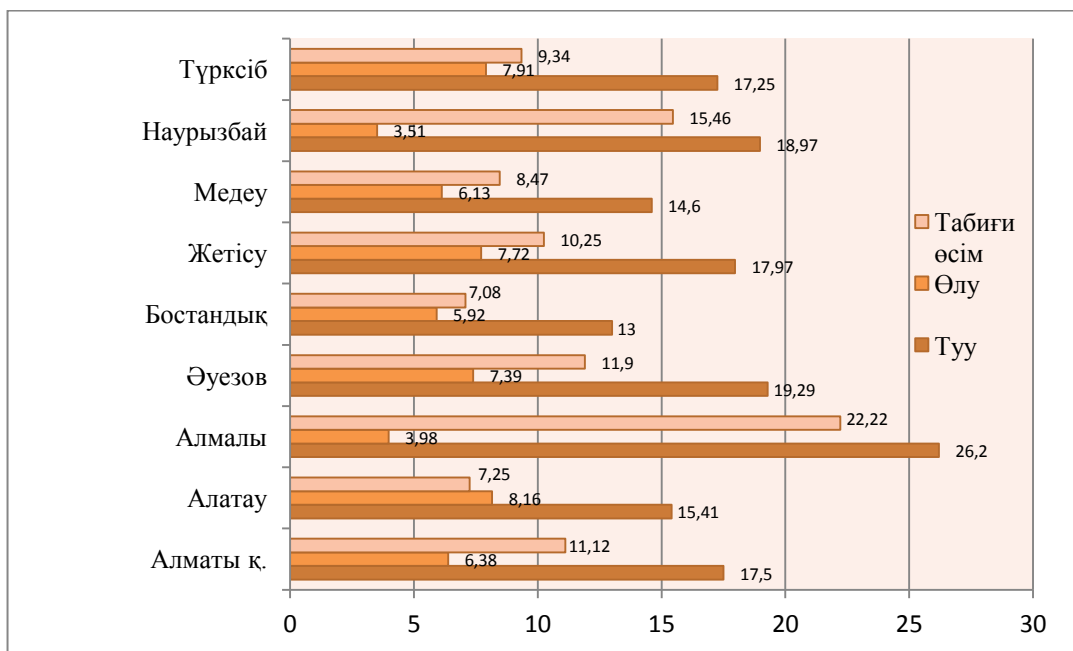
Алматы қаласы халқының саны 2018 ж. 1 қазанда 1843,1 мың адамға жетті. Алматы қаласында 8-аудан бар екенін ескерсек, аудандар бойынша халық санының жыл сайынғы өсу

серпінін 1-ші кестеде берілген. Халқының саны бойынша 100-200 мыңға дейінгі – Жетісу, Наурызбай аудандары – аз, 200-250 мыңға дейінгі халық саны – Алатау, Алмалы, Түркісіб, Медеу аудандары – орташа, 250-350 мыңнан жоғары топқа Бостандық, Әуезов аудандары кірді.

**Кесте 1 – Алматы қаласы аудандарының халық саны, мың адам
(автордың құрастыруымен)**

Әкімшілік-аумақтық бірлік	2014	2015	2016	2017	2018 ж. 1 қазан
Алматы қ.	1 641,4	1 702,7	1 751,3	1 802,0	1 843, 1
Алатау	195,4	208,1	224,9	244,3	256, 1
Алмалы	204,8	212,0	215,4	216,1	216, 1
Әуезов	277,3	283,4	286,4	289,4	294, 3
Бостандық	316,0	329,8	331,7	336,9	342, 1
Жетісу	158,0	159,4	161,1	163,1	165, 2
Медеу	188,9	195,5	200,7	205,4	209, 0
Наурызбай	91,2	97,9	107,6	118,0	126, 3
Түркісіб	209,8	216,6	223,5	228,7	233, 7

Алматы қаласында 2018 жылы туу коэффициенті 1000 адамға шаққанда 17,5 адамды құраса, 2017 жылы 17,2 адамға жеткен. Туудың жоғары көрсеткіші Алмалы (26,2), Әуезов (19,29), Наурызбай (18,97), Түркісіб (17,25) аудандарына сәйкес келді. Өлу коэффициенті 2018 жылы 6,3 құрады. Өлу коэффициенті соңғы 6 жылда 0,5 коэффициентке ғана төмендеген (2013 жылы-7,3 ал, 2018 жылы-6,8 адам).

Сурет 2 – Алматы қаласының аудандар бойынша туу, өлу, табиғи өсім коэффициенті, 2018 жыл, 1000 адамға шаққанда (автордың құрастыруымен)

Нәрестелер өлімінің жыл сайын азаюы оң көрсеткішке ие. 2014 жылы нәрестелер өлімі 1000 адамға шаққанда 9,2 адам болса, 2018 жылы 7,8 адамды яғни 1,4 коэффициентке төмендеген. Аудандар бойынша салыстырсақ, нәрестелер өлімінің жоғарғы көрсеткіші Алатау аудандарында – 10,25 Әуезов – 9,69, Медеу – 9,38, Наурызбай – 8,94 коэффициентті құрады, ал Бостандық – 4,8, Жетісу – 6,8 Алмалы – 4,6 аудандарында өлу коэффициентінің төмендегенін 2-ші кестеден көруге болады [4]. Нәрестелер шетінеуінің негізгі себебі перинаталды кезеңде пайда болатын жағдайлар болып табылады, олардың нәтижесінде 2017 жылғы қаңтар-желтоқсанда 135 нәресте (2016 жылы-167) немесе нәрестелер арасындағы өлім оқиғаларының жалпы санының 61,1%-ы (2016 жыл – 68,4%) өлді. Туа біткен ауытқулар нәтижесінде өлгендердің саны 32 адам немесе 14,5%, тыныс алу жолдарының аурулары нәтижесінде өлгендер –8,6%.

Кесте 2 – Нәрестелер өлімі коэффициенті, 1000 адамға шаққанда (автордың құрастыруымен)

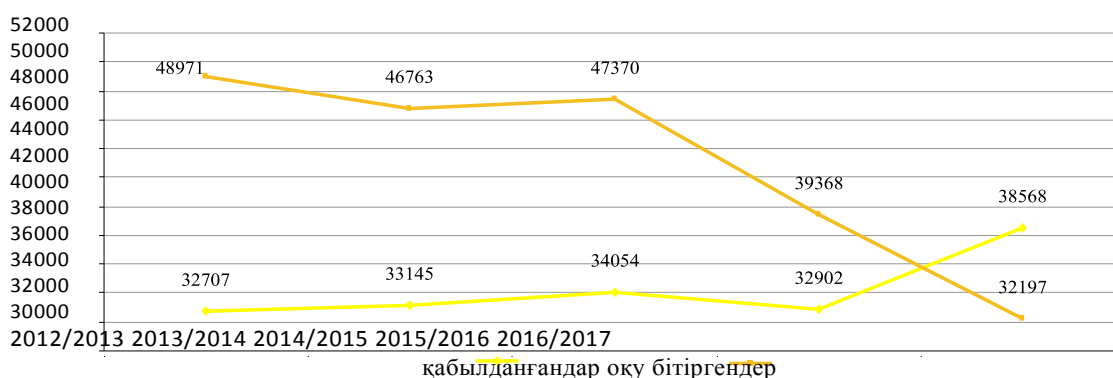
Әкімшілік-аумақтық бірлік	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Алматы қ.	12,3	9,2	9,7	7,6	6,9	7,88
Алатау	12,3	7,1	8,5	7,7	7,3	10,25
Алмалы	12,9	7,7	2,5	6,6	6,7	4,67
Әуезов	14,4	7,5	11,9	9,1	8,1	9,69
Бостандық	13,9	16,3	18,7	10,0	4,8	7,80
Жетісу	11,0	8,1	6,9	6,2	5,9	6,84
Медеу	11,6	8,8	11,5	7,5	6,3	9,38
Наурызбай	-	-	8,3	7,2	10,4	8,94
Түркісіб	7,7	9,0	6,0	5,0	7,1	7,63

Алматы қаласында халықтың жекелеген жұқпалы аурулар түрлеріне шалдығуы артып келеді. Солардың ішінде сальмонеллез 5,8 есе, жоғары тыныс жолдарының өткір аурулары 77,4%, бауырдың қабынуы 1,7 есеге, желшешек 3,2 есеге артқан. Бұған негізінен әсер етуші факторлар: қоршаған ортаны ластау ықтималы факторы ретінде медициналық қалдықтарды пайдалануға арналған заманауи құрал-саймандардың болмауы, дұрыс және тиімді тамақтану принциптерін ұстанбайтын, тез дайындалатын қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары: «KFC», «Дөнер» басқа да жедел тағам орындарының және онда тамақтанатындардың санының өсуі, халықтың еңбек, ішкі және сыртқы миграция процестері қала тұрғындарының ауру ықтималдылық мүмкіндіктерінің өсуіне алып келуі мүмкін [5].

Халық санының туылғаннан күтілетін өмір жасының ұзақтығы 2017 ж. Алматы қаласы бойынша 76,1 жасқа өскен, соның ішінде ерлер -72,03, әйелдер-79,21 жас. Бұл көрсеткіш 2013 жылы 73,6 жасты құраған, жыл сайын жас ұзақтығының өсімі байқалады. Алматыда денсаулық сақтау жүйесіндегі реформа тұрғындардың әртүрлі медициналық қызметтерге деген қажеттілігін ескеріп, жүзеге асырылуда. Маңызды медициналық ұйымдар – қазіргі заманғы медициналық диагностикалық-емдеу орталықтары, кәсіби деңгейі бойынша қаралуға арналған емханалар ұйымдастырылды. Бұл өз кезегінде қала тұрғындарының өмір жасының ұзақтығына оң ықпал етуде.

Қазақстандағы білім беру жүйесі ел экономикасын әртараптандыру мәселесін шешуде ерекше орын алады. Соңғы он жылда Қазақстан айтарлықтай прогреске қол жеткізді. Сонымен бірге, Қазақстан Республикасының экономикалық өсудің негізгі қозғаушы күші ретінде ғылым мен инновацияларды дамыту және еңбек нарығының талаптарына сәйкес келетін халықтың кәсіби дағдыларын қалыптастыруда. Алматыда «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы аясында білім беру, денсаулық сақтау салаларында сандық технологияларды енгізу жұмыстары қарқынды жүруде. Білім беру саласында жаңартылған білім мазмұны және үш тілде білім беру жүйесі оң нәтижеге ие.

Халықтың әлеуметтік дамуының индикаторларына сондай-ақ, ғылым мен білімнің дамуы, мәдениет пен спорт, халыққа әлеуметтік қолдау көрсету көрсеткіштері жатады. Қала аумағының ұлғаюы және халық санының табиғи өсімі мен көші-қон есебінен артуы мектепке дейінгі білім беруге сұраныстың айтарлықтай артуына алып келді. Алматы қаласының статистикалық мәліметтеріне сәйкес 2017-2018 оқу жылының басында қалада 250 күндізгі жалпы білім беретін мектеп жұмыс жасаған, мұнда 243452 бала білім алады. Мектеп оқушыларының саны 2015 жылмен салыстырғанда 29,2 мың адамға артқан. Өткен оқу жылымен салыстырғанда оқушылардың саны 12,6 мың адамға өскен. Нәтижесінде Наурызбай, Алатау, Медеу және Өуезов аудандарындағы жалпы білім беретін ұйымдарда орындардың жетіспеушілігі, мектептерде бала санының артық болуы байқалды. Қалада 83 колледж бар, мұнда 68 900 адам білім алады, жеке меншік мекемелер жалпы санының шамамен 73%-н құрайды. 2016 жылы техникалық және кәсіптік білім берудің (14-24 жас) жасындағы жастар - 22,2% құраған. Колледждердің саны ең көп Алмалы, Өуезов, Бостандық аудандарында тіркелсе, ең азы Алатау, Түрксіб, Жетісу аудандарында. Алматы қаласында жоғары оқу орындарының саны 40. Олардың басым бөлігі Алмалы, Бостандық, Медеу аудандарында орналасқан. Оқу орындарына қабылданған студенттер саны 2016-2017 оқу жылында 38568 адам, ал оқу бітіргендер саны 32197 адамды құрады (Сурет 3)[6]. Аталған аудандар ғылыми-техникалық және интеллектуалдық орта, қызмет көрсету тұрғысынан басқа аудандармен салыстырғанда тартымды екендігін дәлелдейді.

Сурет 3 – Жоғары оқу орындарына қабылданған студенттер және бітіргендері, адам
(Дереккөзі: www.stat.gov.kz/almaty)

Қалада жалпы жұмыссыз халықтың саны 2014 жылы 44,7 мың адам болса, 2017 жылы 49,6 мың адамға өскен. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің 2016 жылғы мәліметіне сәйкес Алматы қаласындағы жалпы жастардың саны 448,8 мыңға жетті, жұмыссыз жастардың саны 18,5 мың адам. 2018 жылғы III тоқсанда жұмыссыздар саны 49,4 мың адамды құрап отыр. Жұмыссыздық деңгейі жұмыс күші санына 5,2% құрады. Жұмыспен қамту органдарында есепте тұрған жұмыссыздар саны 2018 жылғы қазанның соңына 9757 адам немесе жұмыс күшіне 1,0%.

Жастар арасындағы жұмыссыздықтың өсуіне, басқа өңірлерден жыл сайын көшіп келетіндердің жоғарғы көрсеткіші себеп болды. Сонымен қатар, ЖОО-ның жыл сайын шамамен, 60-65% резидент емес түлектері Алматы қаласында қалуды көздейді. 2016 жылғы түлектер саны – 28192, солардың тек 19712-сі ғана жұмысқа орналасқан. Жұмыспен қамту саласында қиындықтар пайда болуы, түлектердің көпшілігі экономикалық, қаржылық және құқықтық кәсіби мамандықтарға тапсыру фактісі ықпал етеді, ал еңбек нарығында техникалық мамандығы бойынша жұмысшыларға сұраныс жоғары болып қалуда.

Алматы қаласында NEET (NEET – ағыл. Not in Education, Employment or Training) көрсеткіші бойынша 15-28 жас аралығындағы жұмыс істемейтін, оқымайтын және біліктілігін көтермейтін жастардың жалпы саны 2014 жылы 5,5%, 2017 жылы 5,3% құрады, аудандар бойынша жалпы деңгейі бірдей.

Постиндустриялық қоғамда ғылымға негізделген және алдыңғы қатарлы технологияларды дамыту, қолайлы экономикалық орта мен инвестициялық климатты қалыптастыруда инновациялық идеялар қажет. Бұнда know-how-дың болуы оны жүзеге асыратын қаржыны оңай

тартуға мүмкіндік береді. Алматыда көптеген ғылыми мекемелер, жобалау институттары және жоғары оқу орындары орналасқан. Негізгі міндет ғылыми зерттеулер нәтижелерін өндіріске енгізу үшін ғылым, білім және өндірісті ықпалдастыруды қамтамасыз ету болып табылады. Ғылыми орталықтарда ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатын қызметкерлер санының төмендеуі байқалады, 2014 жылы 11094,0 адам болса, 2017 жылы 8821 адам, яғни 2273 адамға төмендеген. Ғылым докторлар саны 2014 жылы 1027 адамға жетсе, 2017 жылы 891 яғни 136 адамға кеміген. Ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуға тежеуші негізгі факторлар: ЖОО-ның ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысуы мен ғылымның дамуына әлсіз тартылуы, экономикалық өсімнің бәсеңдеуі және инвестициялық белсенділіктің төмендеуі, ғылыми зерттеулер нәтижелерінің нарықтағы сұранысының төмендігі әсер етуде.

Кесте 3 – Алматы қаласындағы ғылыммен айналысатын ұйымдар мен қызметкерлер саны, бірлік/адам (Дереккөзі: www.stat.gov.kz)

ҒЫЛЫМ	2013	2014	2015	2016	2017
ҒЗЖ-мен айналысатын ұйымдардың (кәсіпорындардың) саны	122	148,0	152,0	133,0	131
Ғылыми зерттеулер жұмыстарымен айналысатын қызметкерлер саны, адам	9654	11 094,0	10 505,0	9 542,0	8 821
Соның ішінде зерттеушілер	6732	8 210,0	7 796,0	7 069,0	6 969
Ғылым докторы	772	1 027,0	933,0	903,0	891
профиль бойынша дәрігер	404	384,0	306,0	301,0	182
философия PhD	110	191,0	250,0	244,0	309

Қазақстанның Жалпы ішкі өнімі өндірісінің көлемі 2018 жылғы 1-тоқсанда 11786,2 млрд. теңгені құрады және 2017 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда нақты мәнде 4,1%-ға өскен. ЖӨӨ өндірісінде ең көп үлесті Алматы қаласы – 20,3%, ал ең аз үлесті Солтүстік Қазақстан облысы – 1,6% алады. 2017 жылы халықтың жан басына шаққандағы жалпы өңірлік көлемі 6505,7 мыңтеңгені құрады, бұл Атырау облысынан кейінгі екінші орында [7]. Орта есеппен жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыста жыл сайын өсім бар, 2014 жылы 142310 теңге болса, 2018 жылы 195 593 теңгеге өсті (Кесте 4). Аудандар бойынша салыстырсақ, ең жоғары орташа айлық Медеу, Бостандық, Алмалы аудандарында болса, төменгі ақшалай табыс Наурызбай, Жетісу, Алатау, Әуезов аудандарына сәйкес келеді [8].

Кесте 4 – Орташа айлық, теңге (автордың құрастыруымен)

Әкімшілік-аумақтық бірлік	2018ж.қыркүйек				
Алматы қ.	155 242	161 845	178 678	190875	195 593
Алатау	115 466	117 699	132 533	135 320	141 368
Алмалы	153 590	160 690	173 013	189 742	191 081
Әуезов	109 888	114 882	127 338	135 927	148 588
Бостандық	175 970	177 705	201 042	222 400	219 062
Жетісу	120 648	123 733	129 155	135 358	148 356
Медеу	195 174	210 958	235 564	243 078	249 950
Наурызбай	95 316	104 775	120 653	127 947	119 905
Түрксіб	130 717	138 156	157 909	160 684	174 999

Халықтың баспанамен қамтамасыз етілу деңгейі қала бойынша бір адамға 2014 жылы 28,0 м² болса, 2017 жылы 27,6 м²-ден басталады. Пайдалануға берілген тұрғын үйдің жалпы көлемінің ұлғаюы Алатау, Медеу, Наурызбай аудандарында тіркелген.

Дегенмен, бұл қала халқының толықтай үймен қамтамасыз етуін шешеді деген сөз емес, Алматыда жаңа тұрғын үйлердің нарықтағы 1м² бағасы 321 266 теңге, ал көркейтілген тұрғын үйлер 339 990 теңгеден басталады [9]. Орташа айлық жалақысы 119905 теңгеден басталатын халықтың 1м² -і 321 266 тг. құрайтын пәтерді сатып алу мүмкіндігін қанағаттандырмайды. Қалада тұрғын үймен қамтылудың қол жетімсіздігі, пәтер бағасының жоғарлығы, студенттік жатақханалар санының жеткіліксіздігі, салынған кейбір үйлердің сапасының төмендігі, баспанамен қамтамасыз ету үшін қосымша тұрғын үй салу қажеттілігі әлі сақталып отыр.

Қала халқының жайлы өмір сүруіне әсер ететін факторлардың бірі қоғамдық қауіпсіздік. Қалада қылмыс жасаған 889 адам анықталған (2017 жылмен салыстырғанда 8,8%-ға кеміді), қылмыстық жауапкершілікке 396 адам тартылған. Қылмыс жасағандардың арасында 12,9%-ын әйелдер (2017 жылы – 20,6%), 1,2%-ын кәмелетке толмағандар (1,3%) құрады. Құқық бұзушылар арасында анықталғандардың басым көпшілігі жұмыссыздар – 96,2% (2017 жылғы қаңтар – 92,3%). Аудандар арасындағы қылмыстар саны Алмалы (13955), Әуезов (11372), Бостандық (9617) аудандарында тіркелген (Кесте 5) [10].

Кесте 5 – Тіркелген қылмыстар саны (автордың құрастыруымен)

Әкімшілік-аумақтық бірлік	2013	2014	2015	2016	2017
Алматы қ.	55 482	61 391	73 505	68 702	63 797
Алатау	5 488	6 352	8 225	7 431	6 971
Алмалы	12 051	13 415	15 167	15 156	13 955
Әуезов	11 088	11 940	13 283	11 847	11 372
Бостандық	7 854	9 396	11 461	10 262	9 617
Жетісу	5 649	6 321	7 627	6 876	6 308
Медеу	7 919	8 438	9 042	8 570	7 979
Наурызбай	-	5 529	1 891	2 583	2 049
Түрксіб	5 433	-	6 809	5 977	5 544

Жалпы Алматыда ғана емес, Қазақстан бойыншада жасөспірімдер арасындағы қылмыс жақсармай отыр. 2017 жылы қаңтарына кәмелетке толмағандардың қылмыс саны 15 болса, 2018 жылы 21-ге жеткен. Алматыда қылмыстың өсуіне *біріншіден*, 10 жыл ішінде қаланың географиялық аумағының кеңеюі, 2008 жылы қалада жаңа Алатау ауданы, 2014 жылы Наурызбай ауданы құрылды, халық саны шамамен екі есе артты. *Екіншіден*, есепке алу әдістері де өзгерді, яғни 2014 жылы жаңа қылмыстық кодекс күшіне енді және қылмысты электронды тіркеу енгізілді. *Үшіншіден*, мегаполис болғандықтан ішкі миграция да өз әсерін тигізеді.

Қорытынды

Алматы қаласындағы әлеуметтік дамудың индикаторларын талдай келе, халықтың сапалы өмір сүру факторлары бойынша салыстырмалы талдау жасауға мүмкіндік берді. Алматы қаласы аса ірі экономикалық, мәдени, қаржы-іскерлік, ғылыми-техникалық әлеуетке ие. Қалалық орта дамуға, халықтың сапалы өмір сүруіне қолайлы ықпал ететін жағдайлармен қатар, жекелеген салалар бойынша: тұрғын үймен қамтылу, денсаулық саласындағы кейбір мәселелері, халықтың әлеуетін дамытуда «орталықсыздандыру» (децентрализация) қағидасына тән, қала шеті аудандарының халқы сапалы мәдени өнімге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру, қала тұрғындарының зияткерлік белсенділігі мен шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамыту үшін мүмкіндіктер жасау қажет. Бұл мәдени өмірдің, бос уақытта әртүрлі нысандарда болуын, сондай-ақ, шығармашылық бизнестің дамуына жол ашады. Осы көрсеткіштер бойынша да кейбір қала аудандарында жетіспеушіліктер байқалады. Мысалы, Наурызбай ауданында ғылыми орталықтар, адамдардың бос уақытын тиімді пайдаланатын мұражайлар, театрлар, кітапханалар, бассейндерді салуды қолға алу, ал Алатау, Әуезов және Жетісу аудандарында осындай нысандардың көбірек ашылуын қажет етеді. Әрбір аудан жеке элиталы мәдени, қаржы орталықтарына айналса, бұл

барынша қаланың постиндустриалды, креативті қала қатарында дамуына халықтың сапалы өмір сүруіне мүмкіндік жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Каймулдинова К.Д. Қазіргі дүние географиясы. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. – Алматы, 2011. – 333 б.
- 2 Kazakhstan. Country Profile: Human Development Indicators 2018.// <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KAZ>
- 3 Лэндри Ч. Креативный город. — М.: Издательский дом "Классика-XXI, 2011. – 399 с.
- 4 Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігі. Алматы қаласы 2017. Жылнама.
- 5 «Алматы-2020» даму бағдарламасы. 2017 // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100000862>
- 6 Алматы қаласының Статистика департаменті. Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуы. – Алматы, 2018. - 88 б.
- 7 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. Статистикалық жылнама. Алматы, 2017.
- 8 http://stat.gov.kz/faces/almaty/reg_main?_afLoop
- 9 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті. Қазақстан өңірлері 2017 жылы / Статистикалық жылнамалығы / қазақжәнеорыстілдерінде / Астана 2018. - 448 б.
- 10 Алматы қаласы бойынша Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі басқармасы сайты. <http://pravstat.prokuror.gov.kz/>

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА АЛМАТЫ

Р. Т. Искакова

докторант PhD специальности «география»

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан, г. Алматы

email: rtiskak22@gmail.com

Одним из экономических и социальных показателей населения является уровень жизни. В современном обществе главным доминантом социально-экономического развития является качество жизни населения. В городе Алматы имеются проблемы по показателям здоровья и долголетия, объема доходов, комфортного проживания, обеспеченности жильем, занятости наукой, совершенствования знаний. Поэтому в повышении социально-экономического потенциала страны возникает актуальность комплексного качественного описания населения не только по стране или региону, но и на городском уровне.

Ключевые слова: *качество жизни, индекс развития человеческого потенциала, креативная экономика, Умный город, постиндустриальное общество, децентрализация*

SOCIO-DEMOGRAPHIC PROBLEMS OF THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF ALMATY CITY

R. T. Iskakova

PhD student of the «Geography» specialty

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan,

email: rtiskak22@gmail.com

One of the economic and social indicators of the population is the standard of living. In modern society, the main dominant of socio-economic development is the quality of life of the population. In the city of Almaty, there are still problems in terms of health and longevity, income, comfortable living, housing, science, improving knowledge. Therefore, in increasing the socio-economic potential of the country there is the relevance of a comprehensive qualitative description of the population not only in the country or region, but also at the urban level.

Key words: *quality of life, human development index, creative economy, Smart city, post-industrial society, decentralization*

Редакцияға 23.01.19 қабылданды.